

- napisao Velimir Gaj. Izdanje dra Ljudevita Gaja, Zagreb, 1866.
- Vončina, Josip: *O Barčevim kritičkim izdanjima*. Barčev zbornik, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1984., str. 227.-232.
- Vončina, Josip: *Preporodni jezični temelji*. Matica hrvatska, Zagreb, 1993.
- Vrančić, Faust: *Rječnik pet najuglednijih evropskih jezika (Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum)*, Venetiis, 1595. (pretisak: Liber, Zagreb, 1971.).
- Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*, priredio: Rafo Bogišić. Pet stoljeća hrvatske književnosti 5, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1968.
- Zoranić, Petar: *Planine*, za tisak priredili i uvodne rasprave napisali Franjo Švelec i Josip Vončina. Stari pisci hrvatski 41, JAZU, Zagreb, 1988.

Sažetak

Josip Vončina, Zagreb
UDK , znanstveni članak,
primljen 1997., prihvaćen za tisak 1997.

How the Copy for *Centuries of Croatian Literature* Is Produced

Works by Croatian writers have so far been published under widely varying criteria of copy production and textual criticism, with their language and spelling frequently tampered with. The author, therefore, expounds the principles governing copy production for the major series *Centuries of Croatian Literature*. He pleads for uncompromisingly critical editions, this being the only way for the series to become a collection of models for a reliable history of Standard Croatian.

ZA PRESTANAK IZDAVANJA HRVATSKIH KNJIŽEVNIH DJELA
S KRIVOTVORENIM JEZIKOM

(Otvoreno pismo profesorima i izdavačima
djela hrvatske književnosti 19. stoljeća)

Stjepan Babić

Poslje pobjede hrvatskih vukovaca na udaru se našao i jezik hrvatskih pisaca 19. stoljeća, posebno druge polovice, koji su pisali po normama zagrebačke filološke škole. Jezik njihovih djela prilagođavan je novim normama, i tako se razvio neprimjeren običaj lektoriranja književnih tekstova. Nije bilo razumijevanja za autentičnost umjetnosti riječi, nije bilo razumije-

vanja za stilske vrijednosti napisanoga, nego je jezik prilagođavan kako je priređivač smatrao da je bolje. Možda je katkada i bilo bolje, ali nitko nije vodio računa da se time uništava izvornost umjetničkoga teksta.

Taj je običaj bio tako jak da su se time bavili i profesori hrvatske književnosti i hrvatskoga jezika pa i takva imena kao što je bio prof. dr. Antun Barac i prof. dr. Bratoljub Klaić. Prof. Barac napisao je divnih riječi o jezičnim i stilskim vrijednostima hrvatskih pisaca, posebno u knjizi *Veličina malenih*.¹ Ne znam ima li ljepših i profinjenijih misli napisanih o tome od Barčevih u toj knjizi. Mogla bi se navesti niza misli sve jedna ljepša od druge. Ja ću ovdje navesti samo jednu u smislu teze zbog koje pišem ovaj članak.

“Lični ritam svakog izgrađenog stila daje se vrlo lako pokvariti naoko neznatnim promjenama u građi rečenice, u obliku riječi, u interpunkciji. Svaki pisac osjeća vrlo dobro i najmanju promjenu izvršenu u njegovu sastavku bez njegova znanja. Ne mora je osjećati po samim riječima, ali je osjeća upravo po ritmu: ili mu nešto nedostaje, ili je ubačeno nešto previše, pa mu to smeta načinu disanja. A osjeća tu promjenu i svaki čitalac, koji svoga pisca pozna i koji ga ne samo čita, nego djelomično i živi s njime. Zato je sudbonosno svako upletanje neznanica u tuđi stil.”²

Unatoč tomu ni on se nije mogao oteti duhu vremena da i sam ne sudjeluje u prerađivanju izvornoga teksta. Možda je mislio da se znalac smije upletati, ali ako smije, trebalo je biti jasno da se to smije samo u sporazumu sa živim piscem, jezik mrtvih pisaca ne smije se nipošto dirati. Kako je Barac gotovo razorno priredio djela Augusta Šenoae, prikazao sam u članku *Jezikoslovni aspekti Ježićeva priređivačkoga rada na Šenoainim djelima*.³ Iako je riječ o Ježiću, mnogo sam pisao o Barcu zbog rada na istome poslu i pokazao da je to Barčevo priređivanje u velikome neskladu s njegovim upravo navedenim riječima. A on je vjerojatno i najveći krivac što se djela Ivane Brlić-Mažuranić izdaju u tako neprimjerenom jezičnome ruhu da se s pravom može govoriti o krivotvorninama. Jezik Ivane Brlić-Mažuranić tako je mijenjan kao da je ona bila nedoučena učenica koja doduše ima bujnu maštu, ali je tako nepismena da ne može ni stranice napisati koja ne bi trebala ispravaka jezičnih znalaca.⁴

Kad je tako radio takav autoritet kao što je bio prof. Barac, jasno je da su se za njim povelili drugi, kao Emil Štampar pa i prof. Bratoljub Klaić. Klaić je

1 Zagreb, 1947.

2 N. dj. , str. 132.

3 *Hrvatski pisci pod lektorskim perom - Uz jezikoslovne aspekte Ježićeva priređivačkoga rada na Šenoainim djelima*, *Hrvatsko slovo*, 5. 1. 1996., str. 16.-17., članak je objavljen i u *Zborniku o Slavku Ježiću*, Zagreb, 1977., str. 117.-129.

4 *Jezik Ivane Brlić-Mažuranić - Za autentične tekstove hrvatskih pisaca*, *Jezik*, 42, Zagreb, 1995., str. 69.-78.

tako ispravljao jezik pisaca u biblioteci Pet stoljeća hrvatske književnosti da se s pravom može reći da je jezik hrvatskih pisaca 19. stoljeća u toj biblioteci prava jezična krivotvorina. Ni članovi uređivačkoga vijeća, ni urednici, ni sami priređivači, među njima većinom prva imena naše književnosti, i pisci i profesori, nisu smatrali da se radi što nedopušteno. Tada je prevladavalo mišljenje da je to normalan posao. Opravdavalo se to time da naša književnost tako postaje pristupačnija suvremenomu čitatelju, a posebno pedagoškim razlozima, da učenici lakše mogu usvojiti suvremenu književnojezičnu normu.

Pedagoški je razlog još tako jak da i danas djeluje. Jedan izdavač upozoren da je jezik djela Josipa Kozarca koje izdaje, mijenjan, nije dopustio da se vrati izvornomu jeziku jer je rekao: "To je namijenjeno đacima". Jedan profesor piše: "Kako se zna, Desnica je jedan od vrhunskih hrvatskih pisaca. U tom smislu osobito je istaknut kao autor romana *Proljeća Ivana Galeba* i *Zimsko ljetovanje*, koji se smatraju najvišim dometima hrvatske književnosti," a ipak se zalaže da se prvi roman "kolikogod je to izuzetno vrijedan roman, ne uvrštava u program nastave književnosti u srednjim školama kako se ne bi time vršio negativni jezični utjecaj na učenike (konkretno kako se ne bi kvario njihov jezik)."⁵

Koliko je besmislen takav prijedlog, nije potrebno ni obrazlagati. Po tome kriteriju gotovo sva prozna djela A. G. Mađoša, našega najboljega stilista, morala bi biti zabranjena za škole. Đaci su ionako zapljusnuti najrazličitijim jezičnim utjecajima pa se tako ne zaštićuju od utjecaja loših osobina, nego dobrim učenjem hrvatskoga jezika.

Emil je Štampar u pogovoru djela Josipa Kozarca napisao:

"Suvremenom je čitaocu teško da neposredno pride hrvatskome piscu iz 19. stoljeća u njegovim prvim izdanjima. Fatalna je činjenica, da uvođenjem štokavštine kao književnog jezika nije prihvaćeno i načelo, da se piše, kako narod štokavski govori, nego su se naslanjanjem na dubrovačke pisce, a potpomognuti kajkavskom sredinom i konzervativnom čakavštine zadržali neki stariji oblici. Zato hrvatski jezik u svom razvitku stvara za starije hrvatske pisce nepovoljnu situaciju, t. j. oni više ne nailaze na onaj idejnoemocionalni odraz u čitalaca, kao što su ga imali u svome vremenu. U nekim izrazima, oblicima, konstrukcijama čine se oni danas dalekima i, zbog promijenjenih jezičnih navika, možda neobičnima. Zato danas treba starijeg pisca, koji dolazi u šire redove čitalaca riješiti onog izrazito arhaičnog balasta..."⁶

Umjesto da se čitatelji privikavaju na jezik hrvatskih pisaca 19. stoljeća, da učenici uče kakav je to jezik i zašto, adaptiranjem i "moderniziranjem" pos-

5 Zadarska smotra, 5-6/1993., str. 121.

6 Djela hrvatskih pisaca, Josip Kozarac, priredio Emil Štampar, Zagreb, 1950., Napomena, str. +517.

tignuto je zapravo obratno: izvorni jezik hrvatskih pisaca druge polovice 19. stoljeća suvremenom je čitatelju postao stran i dalek. Hrvatski su vukovci tako uspjeli nametnuti svoje poglede i na područje koje je moralo ostati nepovredivo. Tako je izvorni jezik hrvatskih pisaca 19. stoljeća postao gotovo prava sramota.

Jasno je da s takvim poslom jednom treba prekinuti i da djela hrvatskih pisaca 19. stoljeća treba izdavati u njihovu izvornom jeziku.

Prvi je, koliko znam, na to upozorio prof. Brozović već prije dvanaest godina, ako ne i prije. Napisao je:

“Jedna već pol stoljeća zaboravljena epizoda, tzv. Bečki književni dogovor iz 1850, naveliko je propagirana kao temeljni plod preporodnih zbivanja, kao “konačno rješenje”. No kako bi sve te velike obmane, bez premca u kulturnoj povijesti evropskih naroda, mogle biti šire prihvaćene, kako bi u njih povjerovala šira javnost, valjalo je u jezičnom pogledu prepraviti hrvatsku književnost druge polovice 19. stoljeća. Klasici hrvatske romantične i realistične literature izdavani su u 20. stoljeću isključivo u jezičnoj adaptaciji, u skladu s koncepcijama Mareticeve škole. Prosječna hrvatska publika još ni danas ne zna kako je zapravo pisao npr. Šenoa ili Gjalski. No da apsurd bude veći, dopreporučni pisci, dakle stariji ili mnogo stariji od romantičara i realista, izdavani su u originalnim verzijama, a pisci udaljeni od publike tek nekoliko desetljeća, radikalno su adaptirani. Tako je stvarana dvostruka iluzija da je sve dopreporodno nešto daleko i da je sve popreporodno nešto posve blisko, da kontinuiteta s dopreporodnom književnosti nema niti može biti, u bilo kojem smislu.”⁷

Nakon tih Brozovićevih riječi trebalo je prestati s izdavanjem prilagođenih tekstova i djela hrvatskih pisaca 19. stoljeća izdavati s izvornim jezikom, ali ti se pisci izdaju i danas s promijenjenim, “moderniziranim”, adaptiranim, a to znači krivotvorenim jezikom, unatoč i novim upozorenjima takve vrste. Tako je u listopadu 1993. u Jeziku izašao Težakov članak *Nad Kumičićevim tekstom Urote zrinsko-frankopanske*, u kojem je on pokazao što je doživio Kumičićev jezik. U veljači 1995. u Jeziku spomenuti moj članak o jeziku Ivane Brlić-Mažuranić dokumentarno pokazuje kako je nekulturno postupano s njezinim jezikom, u Hrvatskome slovu napisao sam članak o skandaloznome izdanju Tomićeve Melite,⁸ koja je čak prilagođavana pravopisu i jeziku novosadskoga pravopisa, a da to potpisana priređivačica, inače profesorica hrvatske književnosti nije ni primijetila. Vidjevši to neznanje nakon dva mjeseca napisao sam članak *Kako treba izdavati hrvatske pisce*,⁹ ali je sve to imalo tek dje-

7 Jezik, XXXII, Zagreb, 1985., str. 14.

8 Hrvatski pisci u novosadskome ruhu, Hrvatsko slovo, 4. 4. 1997., str. 8.

9 Hrvatsko slovo, 30. 5. 1997., str. 8.

lomični učinak, samo su neki priređivači i izdavači shvatili da treba krenuti novim putem. Posljednjih dviju-triju godina izašlo je dvadesetak djela hrvatskih pisaca 19. stoljeća priređenih po tekstu Pet stoljeća hrvatske književnosti, a to odmah znači u jezičnome pogledu sumnjive vrijednosti, a neka izrazito iskrivljena, kao djela Ivane Brlić-Mažuranić. Poslije Barčeva izdanja njezinih Priča iz davnine iz 1942. ni jedno njezino značajnije djelo nije izašlo u izvornu jeziku, a izašlo ih je pet-šest, osim svojom glavnom u izdanju Verice Vukelić u Brodu. Sanda Ham u svojoj doktorskoj disertaciji piše: "Nakon Kozarčeve smrti, više niti jedno njegovo djelo nije bilo tiskano u izvornom obliku!"¹¹

Sve pokazuje da profesori hrvatske književnosti ne čitaju što hrvatski jezikoslovci pišu o jeziku te književnosti, inače ne bi izdavali hrvatske pisce s krivotvorenim jezikom ili bar ne bi dopustili da pod njihovim uredničkim imenom izlaze sigurno jezično krivotvorena djela, a izašlo ih je na desetke. Profesori hrvatske književnosti morali bi mnogo više znati o jeziku te književnosti nego što pokazuju da znaju. Trebali su sami otkriti da su izdanja hrvatskih pisaca druge polovice 19. stoljeća u Pet stoljeća zapravo krivotvorina, a ne tekstove u Pet stoljeća i dalje smatrati uzornima i pošto ih profesori hrvatskoga jezika upozore da nisu, da su zapravo krivotvorine. U uredništvu Pet stoljeća bile su mnoge ugledne glave naše književnosti, ali ih ispričava to što je duh nekadašnjega vremena bio jači od njih, ali nakon tolikih upozorenja isprike više ne može biti.

Tomo Maretić napravio je jaz između hrvatske književnosti i hrvatske jezične norme, hrvatski vukovci odmakli su jezik hrvatske književnosti od njezina izvornoga jezika, a sadašnji profesori hrvatske književnosti napravili su jaz između poznavanja te književnosti i njezina jezika. Ta dioba višestruko je štetna. Ne može biti dobar profesor neke književnosti bez dobrog poznavanja jezika te književnosti. Vrijeme je da se profesori hrvatske književnosti vrate jeziku te književnosti kao što su mu se vratili profesori hrvatskoga jezika.

Da mnogi profesori te književnosti ne poznaju dovoljno njezin jezik, mogao bih navesti nekoliko suvremenih potvrda, ali kako nastojim da ovaj prijelaz na novi odnos prođe što bezbolnije, navest ću stariji primjer. Jasno je da profesori hrvatske književnosti u ocjeni jednoga pisca, moraju nešto reći i o jeziku toga pisca, ali bez dobrog poznavanja njegova jezika ta ocjena ne može biti dobra.

10 Normom hrvatskoga jezika, Književna revija, Osijek, 1992., str. 45.-61.; O jezičnoj prilagodbi tekstova hrvatskih književnika u suvremenom tisku, isto 1994., str. 67.-81.; Napomena o jeziku i pravopisu izabranih pjesama, u knjizi Hugo Badalić, Vinkovci, 1994., str. 172.-173.; Jezikoslovni pogled na Listove iz Slavonije Ise Kršnjavoga, Našički zbornik, 2, Našice, 1997., str. 13.-24.

11 Jezik Josipa Kozarca, doktorski rad, rukopis, Zagreb, 1993., str. 52.

Tako npr Emil Štampar nakon "moderniziranja" jezika Josipa Kozarca kaže:

"Mijenjati slavonizme značilo bi odsjeći dio samoga autora... Zato su ostali izrazi... u neke nekavice, indi, zamjenička enklitika ju, koju Kozarac isključivo upotrebljava..."¹²

Tu se vidi neka stilistička obzirnost, ali je i ona pogrješna. Sanda Ham navodeći u svojoj disertaciji te riječi, komentira ih ovako:

"Pogrešnost je ovih navoda u tome što navedeni oblici nisu slavonizmi, nego pripadaju hrvatskoj normi 19. stoljeća. Ovakva bi se pogreška mogla pripisati nepoznavanju norme 19. st., a mogla bi se shvatiti i u kontekstu teorije prema kojoj nije niti bilo norme 19. st., nego je hrvatski jezik bio razlomljen na tri velika područja: Slavoniju, Zagorje i Dalmaciju."¹³

Sasvim je jasno da odsad treba izdavati djela o kojima je riječ izvorno pa dobrim dijelom i u pravopisnome pogledu. Već sitna promjena kao što je mijenjanje zarez, nije bezazlena jer promjena zarez, znači interpretaciju umjetničkoga djela, zato se ni izvorni zarez ne smije mijenjati. Slično je kad prof. Klaić kao akcentolog obilježava naglasak u djelima hrvatskih književnika, posebno u Pet stoljeća. I *to* često znači interpretaciju pa su zahvati takve vrste nedopušteni, osim u recitatorske svrhe.

No prije nego završim, moram spomenuti da i kad donesemo odluku da se vratimo izvornom jeziku hrvatskih pisaca, odmah se postavlja osnovno pitanje: koji je izvorni jezik jednoga pisca. Pravilo je u načelu jednostavno: posljednje izdanje za piščeva života.¹⁴ U primjeni je to već teže odrediti, pogotovo kod onih pisaca koje je maretićevska reforma zahvatila u naponu stvaralaštva i koji su za svoga života mijenjali svoj odnos prema jeziku kao K. Š. Gjalski, zatim pisci kao Cesarec, Krleža i dr. koji su pisali ekavski. Kažu da bi po tome načelu pjesme A. B. Šimića trebale izlaziti ekavski. Znam da teškoća ima, ali one se ne mogu riješiti, ako se problemi ne uoče, ako priređivač, urednik i izdavač i ne zna za njih, nego misli da je najnovije izdanje, pogotovu u Pet stoljeća, ujedno i jezično najbolje izdanje. Zato valja raspravljati o problemima, a da bi se oni dobro i trajno riješili, trebalo bi na filozofske i pedagoške fakultete uvesti tekstologiju, bar jedan semestar po dva sata tjedno, a u poslijediplomski studij i opširnije.

To što sam napisao u ovom članku, trebalo bi biti posljednje zvonjenje na uzbunu da se ugasi požar koji hara po tekstovima hrvatskih pisaca 19. stoljeća.

12 N. dj. u bilj. 6., str. 518.

13 N. dj. u bilj. 10., str. 13. i 14.

14 Dj. nav. u bilj. 9.

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u m., Zagreb

UDK 801.82:808.62,

stručni članak, primljen 12. 12. 1997., prihvaćen za tisak 8. 1. 1998.

Let Us Discontinue Linguistically Forged Editions of Croatian Literary Works

It has become customary in Croatian publishing trade to produce editions of Croatian writers from the second half of the 19th c., with the text linguistically and orthographically adapted to the standards become prevalent in the closing years of the century. The author pleads for new editions to conform to the original language of the originals.

LINGVISTIČKA ANALIZA NAFTNIH NAZIVA

Milica Mihaljević

Nazivlje je skup naziva koji se rabe u određenom znanstvenom, tehničkom ili umjetničkom području. Nazivlje je dio hrvatskoga književnoga jezika pa mora biti usklađeno s jezičnom normom. Osim o jezičnoj normi pri stvaranju naziva treba voditi računa i o usklađenosti nazivlja sa strukom.¹ U nazivlju istoznačnice nisu poželjne jer dovode do nepotrebnih nesporazuma i opterećuju nazivlje. Stoga pri sređivanju nazivlja neke struke treba jednom od istoznačnih naziva dati prednost pred ostalima.² To se naravno ne može raditi napamet, prema osobnom intuitivnom jezičnom osjećaju, već prema određenim načelima.³ Ovdje se pokušavaju primijeniti ta načela na neke probleme iz naftnoga nazivlja. Popis dvojbenih naftnih naziva dobila sam od prof. Josipa Žgaljića iz INA-Rafinerije nafte Rijeka.

Pri rješavanju problema služila sam se mnogim člancima koji su do sada objavljeni u časopisu *Jezik* i u nekim drugim časopisima. Naftno je nazivlje posebno zanimljivo jer postoji samo jedan naftni rječnik izrađen još davne 1978. godine. Trenutno se u Državnom zavodu za normizaciju i mjeriteljstvo izrađuju terminološke norme *ISO 1998/1* i *1998/2 Naftna industrija – Rječnik*,

1 M. Mihaljević, *Hrvatsko računalno nazivlje*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993., str. 207.

2 S. Babić, *O nazivima naredba, nalog, instrukcija, zadatak, uputa*. Elektrotehničar, 37/3, Zagreb, 1983., str. 96.

3 Ta su načela navedena u prošlom broju *Jezika*, str.66.